

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 326

Zarządzanie finansami firm – teoria i praktyka

Redaktorzy naukowi
Adam Kopiński, Agnieszka Bem

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2014

Redaktor Wydawnictwa: Jadwiga Marcinek
Redaktor techniczny: Barbara Łopusiewicz
Korektor: Barbara Łopusiewicz
Łamanie: Małgorzata Czupryńska
Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna w Internecie na stronach:
www.ibuk.pl, www.ebscohost.com,
w Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej www.dbc.wroc.pl,
The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,
a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon
http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się
na stronie internetowej Wydawnictwa
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2014

ISSN 1899-3192
ISBN 978-83-7695-412-7

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp	9
Iwona D. Czechowska: Kondycja gospodarstw domowych i konsumentów (60+) oraz uwarunkowania rynkowe ich zachowań	11
Joanna Duda: Działalność finansowa i inwestycyjna polskich MSP w kontekście międzynarodowym	21
Ewa Dziawgo: Hybrydowa opcja collar – analiza własności	35
Anna Feruś: Rola i znaczenie metody granicznej analizy danych w szacowaniu ryzyka kredytowego przedsiębiorstw	49
Beata Guziejewska: Polityka kształtowania dochodów samorządu terytorialnego w świetle wybranych koncepcji teoretycznych.....	60
Marcin Jamroży, Agnieszka Kopeć, Stephan Kudert: Opodatkowanie opcji pracowniczych w relacji polsko-niemieckiej.....	71
Jacek Jaworski: Luki w zarządczych informacjach finansowych a zmiany przychodów i zysków małych przedsiębiorstw w Polsce. Wyniki badań...	82
Marta Kacprzyk: Kierunki zmian marży zysku operacyjnego spółek wchodzących na rynek regulowany GPW w Warszawie	93
Jerzy Kitowski: Metody oceny kondycji finansowej przedsiębiorstw budowlanych.....	104
Marzena Krawczyk: Wydatki przedsiębiorstw na działalność badawczo-rozwojową a pomiar innowacyjności	115
Jarosław Kubiak: Ryzyko kredytowe a wykorzystanie długu krótkoterminowego przez przedsiębiorstwa.....	123
Agnieszka Kuś, Magdalena Hodun: Determinanty kształtowania się wskaźnika EPS wybranych spółek przemysłu spożywczego i metalowego – ujęcie modelowe	133
Justyna Łukomska-Szarek: Operacyjna i całkowita zdolność do rozwoju samorządów terytorialnych państw Grupy Wyszehradzkiej.....	143
Przemysław Panfil: Czy Polsce potrzebny jest Pakt Fiskalny?	154
Agnieszka Pawłowska: Identyfikacja zagrożeń związanych z ryzykiem przerwy w działalności gospodarczej małych i średnich przedsiębiorstw.....	163
Joanna Pawłowska-Tyszko, Michał Soliwoda: Stan rozwoju rolnictwa a system podatkowy wybranych państw UE	171
Agnieszka Perepeczo: Reakcja inwestorów na decyzje o wypłacie dywidendy a kryzys finansowy	184

Aleksandra Pieloch-Babiarz: Wysokość pieniężnych wypłat dywidendy a kształtowanie się kursu giełdowego akcji spółek w pierwszym dniu notowań „Bez dywidendy”	196
Artur Sajnog: Wpływ kapitalizacji rezerw na długookresową rentowność publicznych spółek giełdowych.....	209
Maria Sierpińska: Zastosowanie nettingu w rozliczeniach wewnątrz korporacyjnych.....	222
Agata Sierpińska-Sawicz: Alternatywne do akcji formy lokowania kapitału i ich stopy zwrotu.....	232
Dariusz Siudak: Analiza czasu trwania faz procesu migracji wartości przedsiębiorstw	243
Dorota Starzyńska, Wacława Starzyńska: Przedsiębiorstwa z kapitałem zagranicznym na rynku zamówień publicznych w Polsce. Analiza porównawcza z firmami krajowymi.....	259
Małgorzata Szalucka: <i>Joint venture versus</i> samodzielne prowadzenie działalności poza granicami kraju – doświadczenia polskich inwestorów bezpośrednich.....	271
Stanisław Urbański, Maciej Winiarz, Kacper Urbański: Ocena zarządzania polskimi funduszami Inwestycyjnymi w latach 2000-2011	284
Aldona Uziębło: Ujęcie działalności finansowej w rachunku przepływów pieniężnych a weryfikacja prawidłowości sprawozdania finansowego.....	296
Stanisław Wieteska: Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej wprowadzającego sprzęt elektryczny i elektroniczny	306
Anna Wildowicz-Giegiel: Zdolność konkurencyjna a rentowność przedsiębiorstw w Polsce w latach 2001-2010	318
Radosław Witczak: Odzyskanie VAT naliczonego w podmiotach leczniczych	328
Elżbieta Wrońska-Bukalska: Wykup akcji własnych i dywidenda jako narzędzia obrony przed wrogim przejęciem.....	336
Stefan Wrzosek: Krytyka wybranych propozycji dotyczących rachunku efektywności inwestycji rzeczowych	344
Dariusz Zawadka: Wpływ kryzysu na rynkach finansowych na kondycję europejskich alternatywnych systemów obrotu.....	353
Danuta Zawadka, Agnieszka Strzelecka: Struktura terminowa zobowiązań przedsiębiorstw rolniczych z tytułu kredytu bankowego – ujęcie porównawcze	365
Beata Zyznarska-Dworczak: Zintegrowane instrumentarium rachunkowości zarządczej kluczem do zarządzania kosztami we współczesnym przedsiębiorstwie	377

Summaries

Iwona D. Czechowska: The condition of households and consumers (60+) and market factors of their behaviour	20
Joanna Duda: Financial and investment activity of Polish SMEs in the international context	34
Ewa Dziawgo: Hybrid options collar – the analysis of properties	48
Anna Feruś: Role and importance of Data Envelopment Analysis method for the estimation of companies' credit risk	59
Beata Guziejewska: Local government revenues policy in the light of selected theoretical concepts.....	70
Marcin Jamróży: Taxation of employee stock options in the German-Polish relations.....	81
Jacek Jaworski: Gaps in managerial financial information and changes of revenue and profit in small enterprises in Poland. Research results.....	92
Marta Kacprzyk: Trends in changes of operating profit margin of companies which are going public and getting listed on the Warsaw Stock Exchange	103
Jerzy Kitowski: Assessment methods of building enterprises financial standing	114
Marzena Krawczyk: Expenditures of enterprises on research and development activity versus measurement of innovation	122
Jarosław Kubiak: Credit risk and the use of short-term debt by companies ..	132
Agnieszka Kuś, Magdalena Hodun: Determinants of shaping the EPS rate of some companies of food and metal industry – model approach	142
Justyna Łukomska-Szarek: Operational and overall capability of Visegrád Group countries to develop local governments	153
Przemysław Panfil: Does Poland need Fiscal Compact?.....	162
Agnieszka Pawłowska: Identification of hazards of business interruption risk in small and medium sized enterprisers.....	170
Joanna Pawłowska-Tyszko, Michał Soliwoda: State of agricultural development vs. tax systems in selected EU countries	183
Agnieszka Perepeczo: The reaction of investors to changes in the dividend policy and the financial crisis	195
Aleksandra Pieloch-Babiarz: Amount of cash dividend payments and the „ex-dividend” day return's formation	208
Artur Sajnog: The impact of capitalization of reserves on long-term profitability in public quoted companies.....	221
Maria Sierpińska: The use of netting in accounts settlements within the corporation	231
Agata Sierpińska-Sawicz: Alternative to stocks forms of capital investing and their rates of return.....	242

Dariusz Siudak: The duration analysis of enterprises' value migration stages.....	258
Dorota Starzyńska, Wacława Starzyńska: Enterprises with foreign capital on the public procurement market in Poland. Comparative analysis with domestic firms.....	269
Małgorzata Szalucka: <i>Joint venture versus solo venture</i> outside the country – experience of Polish direct investors	283
Stanisław Urbański, Maciej Winiarz, Kacper Urbański: Evaluation of the management of Polish investment funds in the last decade	295
Aldona Uziębło: Including the financial activity in the account of cash flows and verification of the correctness of financial statement.....	305
Stanisław Wieteska: Liability insurance of companies introducing electrical and electronic equipment.....	317
Anna Wildowicz-Giegiel: Competitive ability and profitability of enterprises in Poland in the years 2001-2010	327
Radosław Witczak: Factors influencing the possibility of receiving the input tax in health care unites – chosen issues	335
Elżbieta Wrońska-Bukalska: Shares repurchases and dividend payout as methods of defense against hostile takeovers.....	343
Stefan Wrzosek: Critique of chosen propositions regarding real investment efficiency calculation	352
Dariusz Zawadzka: Impact of the financial markets crisis on the alternative European investment markets' standing	364
Danuta Zawadzka, Agnieszka Strzelecka: Term structure of agricultural companies' bank loan liabilities – comparative approach.....	376
Beata Zyznarska-Dworczak: Integration of management accounting instruments for cost management in modern enterprise	385

Iwona D. Czechowska

Uniwersytet Łódzki

KONDYCJA GOSPODARSTW DOMOWYCH I KONSUMENTÓW 60+ ORAZ UWARUNKOWANIA RYNKOWE ICH ZACHOWAŃ

Streszczenie: Prognozy demograficzne przewidują wzrost liczby osób starszych w społeczeństwie. Warto zatem zainteresować się specyfiką i znaczeniem tego sektora. *Silver economy* to dział gospodarki zajmujący się zaspokajaniem potrzeb wynikających ze starzenia się ludności. W ramach tej ekonomii powinny się również znaleźć usługi i produkty finansowe dedykowane tej grupie. Dla uzasadnienia budowania takiej oferty potrzebne jest przedstawienie potencjału osób starszych. Celem opracowania jest prezentacja kondycji osób starszych (w wieku 60+) poprzez przedstawienie dochodów, wydatków, oszczędności oraz poziomu ubóstwa gospodarstw domowych emerytów.

Słowa kluczowe: kondycja gospodarstw domowych, konsumenci 60+.

1. Wstęp

Biorąc pod uwagę prognozy demograficzne przewidujące wzrost liczby osób starszych w społeczeństwie, warto jest zainteresować się specyfiką i znaczeniem tego sektora z punktu widzenia systemu finansowego. *Silver economy* to dział gospodarki zajmujący się zaspokajaniem potrzeb wynikających ze starzenia się ludności [Szukalski 2012]. W ramach tej ekonomii powinny się również znaleźć usługi i produkty finansowe dedykowane tej grupie. Dla uzasadnienia budowania takiej oferty przydatne będzie przedstawienie potencjału ekonomicznego osób starszych występujących w roli konsumentów. Celem niniejszego opracowania będzie identyfikacja kondycji tego sektora na tle charakterystyki osób starszych, w wieku 60+. W opracowaniu zostanie zweryfikowana hipoteza, że – w porównaniu z innymi grupami gospodarstw – grupa gospodarstw domowych w wieku 60+ w Polsce ma relatywnie dobrą kondycję finansową, ocenianą na podstawie uzyskiwanych dochodów, wydatków i poziomu ubóstwa, dlatego może stanowić potencjalnie atrakcyjny segment klientów dla pośredników usług finansowych.

2. Specyfika gospodarstwa domowego i konsumenta

Gospodarstwo domowe to w gospodarce ważny podmiot, a jednocześnie jeden z najstarszych – w ujęciu historycznym wyprzedza powstanie państwa [Stankiewicz 2007, s. 42]. Jego aktywność, będąca podstawą zainteresowania ekonomii, wyraża się w gospodarowaniu, procesie wytwarzania i podziału, zachodzącym między ludźmi połączonymi więzami społecznymi. Wyjaśniając sens tego pojęcia, można przywołać definicję zawartą w słowniku języka polskiego, gdzie termin ten opisano, jako „zespół osób razem mieszkających, wspólnie się utrzymujących i podejmujących decyzje finansowe” [Dubisz 2008, s. 1054.] Podobną definicję znajdujemy w opracowaniach statystycznych, w których gospodarstwa domowe są dzielone na: jednoosobowe (czyli osoby utrzymujące się samodzielnie, niełączące dochodów z innymi osobami) i wieloosobowe (zespół osób mieszkających razem i wspólnie się utrzymujących) [*Budżety 2011*, s. 16]. Z definicjami gospodarstw domowych spotykamy się też w literaturze przedmiotu [Flejterski, s. 93; Rytelewska 2005, s. 21]. Ich podział determinują funkcje, potrzeby i specyfika gospodarstw domowych. W statystykach finansowych i zgodnie z metodologią NBP, który wykorzystuje standardy EBC kształtowane przez UE w ramach klasyfikacji sektorowej gospodarki, występuje sektor niefinansowy, zawierający podsektor przedsiębiorstw i gospodarstw domowych. Podsektor gospodarstw domowych obejmuje: rolników indywidualnych, przedsiębiorców indywidualnych, czyli osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na własny rachunek, zatrudniające do 9 osób włącznie, a także osoby prywatne, tzn. osoby fizyczne nieprowadzące działalności gospodarczej, niebędące przedsiębiorcami indywidualnymi lub rolnikami indywidualnymi [*Biuletyn 2012*, s. 78-79]. Natomiast w opracowaniach statystycznych zawierających badania budżetów gospodarstw domowych są one klasyfikowane m.in. według 5 podstawowych grup społeczno-ekonomicznych ludności kraju, zróżnicowanych ze względu na główne źródło utrzymania. W tym układzie wyróżnia się: gospodarstwa pracowników, gospodarstwa rolników, gospodarstwa pracujących na własny rachunek, gospodarstwa emerytów i rencistów, gospodarstwa utrzymujące się z niezarobkowych źródeł, np. zasiłki dla bezrobotnych, świadczenia pieniężne i niepieniężne udzielone na podstawie ustawy o pomocy społecznej [*Budżety 2011*, s. 12-13].

Analizując dorobek teorii ekonomii, można zauważyć, że podmioty gospodarcze, którymi są gospodarstwa domowe, występują w sferach konsumpcji i wymiany [Bywalec 2009, s. 18]. Finanse gospodarstw domowych dotyczą aktywności w czterech powiązanych obszarach, oprócz wyżej wspomnianej konsumpcji również: źródeł finansowania, zarządzania ryzykiem oraz oszczędności i inwestycji [Bogacka-Kisiel 2012, s. 10]. Część gospodarstwa domowego mogą stanowić konsumenci, których zachowania na rynku, przesłanki działania, dokonywane wybory odgrywają bardzo ważną rolę w funkcjonowaniu i rozwoju gospodarki. Definicja konsumenta jako beneficjenta działań ochronnych jest opisana w Kodeksie cywilnym, wzorującym się na rozwiązaniach prawa wspólnotowego. Podkreślono w niej trzy aspekty,

a mianowicie, że jest to osoba fizyczna, dokonująca czynności prawnych niezwiązanych bezpośrednio z prowadzoną działalnością gospodarczą lub zawodową [Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r.]. Podobną definicję zawarto w Regulaminie Bankowego Arbitrażu Konsumentckiego, gdzie przyjęto, że konsumentem jest osoba fizyczna zawierająca umowę z bankiem w celu niezwiązanym z działalnością gospodarczą [Regulamin... 2006]. Pojęcie konsumenta zazwyczaj jest odnoszone do osoby fizycznej zawierającej umowę w celu osobistym, a nie komercyjnym [Łętowska 2004, s. 4]. Często pojęcie konsument jest definiowane jako podmiot ekonomiczny, zużywający nabyte usługi; osoba, która nabywa na własny użytek dobra i usługi. W tak szerokim podejściu konsumentem może być osoba, grupa osób, przedsiębiorstwo korzystające z wartości użytkowej produktów i usług. Ważna rola konsumenta na rynku wynika z faktu, że decyduje on o zakupach i w ten sposób wpływa na funkcjonowanie usługodawców.

3. Uwarunkowania rynkowe zachowań konsumentów 60+

3.1. Wiek jako determinanta starości

Wobec osób powyżej 60 i 65 r.ż. w literaturze używa się zamiennie pojęć: osoby starsze i seniorzy, w zależności od ustawowego wieku przejścia na emeryturę (w Polsce dla kobiet 60 lat, dla mężczyzn 65 lat). Na rynku pracy wiek przejścia na emeryturę może być równoznaczny z osiągnięciem 50 czy 55 lat. Zgodnie z ustawą z 2012 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz niektórych innych ustaw, nastąpi wydłużenie powszechnego wieku emerytalnego – docelowo do 67 lat (zarówno dla kobiet, jak i dla mężczyzn). Wiek emerytalny będzie zwiększany o 1 miesiąc co cztery miesiące i poziom 67 lat zostanie osiągnięty dla mężczyzn w 2020 r., a dla kobiet w 2040 r. Wydłużanie rozpocznie się w roku 2013 [Ustawa z dnia 11 maja 2012 r.]. W opracowaniach statystycznych pojawia się kategoria ludności w wieku produkcyjnym, czyli w wieku zdolności do pracy (18-60+) oraz przed- i poprodukcyjnym. Na świecie do porównań międzynarodowych za wiek produkcyjny zarówno dla mężczyzn, jak i dla kobiet przyjmuje się okres 15-64 lata lub 20-60 lat [Holzer 2003]. Według ekspertów WHO osobę traktuje się jako starszą, gdy osiągnie 60 lat, ponadto wyróżnia się różne przedziały wiekowe: 45-59 lat – wiek przedstarczy; 60(65)-74 lat – wczesna starość, tzw. młodzi-starzy, trzeci wiek, lata wieku podeszłego; 75-89 lat – wiek starczy, późna starość, tzw. starzy-starzy; powyżej 80 lat – starość sędziwa, czwarty wiek; 90 lat i powyżej – długowieczność.

3.2. Charakterystyka procesu starzenia się

Na zachowania nabywcze i aktywność starszych konsumentów wpływa proces starzenia się, którego zidentyfikowanie pomaga ustalić bardziej efektywne strategie

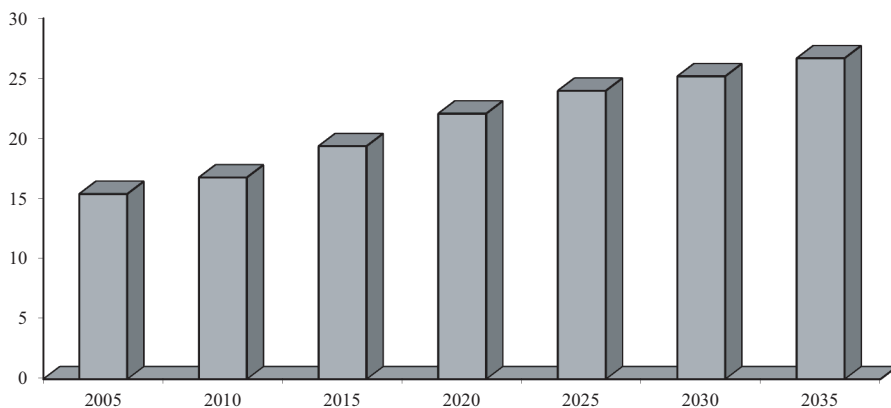
marketingowe. W tym celu warto wyjaśnić jego mechanizmy, przyczyny, a także przebieg i konsekwencje [Świłała 2007, s. 237]. M. Świłała [2007, s. 238] zauważa, że procesowi starzenia się towarzyszą zmiany somatyczne i psychiczne, a także związane z odgrywaniem określonej roli w społeczeństwie i na rynku. Zmiany psychologiczne dotyczą sfery percepcyjno-motorycznej, sfery pamięci i zapamiętywania; biofizyczne przejawiają się w obniżeniu sprawności fizycznej i zmianach w wyglądzie zewnętrznym, społeczne natomiast obejmują zmianę ról społecznych czy pozycji w grupach społecznych. Starsi ludzie, niedostosowani do zmian technologicznych, borykający się z problemami somatycznymi, stają się grupą narażoną na nieprawidłowości ze strony producentów i usługodawców.

W prognozie demograficznej dla Polski na lata 2008-2035 przewidziano, że liczba Polaków zmniejszy się o 2 mln (z 38 107 tys. do 35 993 tys.), natomiast liczba osób starszych, powyżej 65 r.ż., wzrośnie o 3 mln (z 5137 tys. do 8353 tys.), co oznacza, że zwiększy się udział osób starszych w społeczeństwie (z 16% do ok. 27%) [Prognoza... 2009]. Ta tendencja demograficzna spowoduje również zmiany na rynku usług finansowych (zob. tab. 1 i rys. 1).

Tabela 1. Ludność w wieku 60+ w społeczeństwie w latach 2005-2011

Wyszczególnienie	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Ludność Polski ogółem (w mln)	38,16	38,13	38,12	38,14	38,17	38,20	38,54
Liczba ludności w wieku poprodukcyjnym (w tys.)	5888	5983	6083	6196	6312	6445	6653
Na 100 osób w wieku produkcyjnym liczba osób w wieku poprodukcyjnym	24	24	25	25	26	26	27
Liczba ludności w wieku 60+ogółem (w tys.)	6560	6703	6879	7079	7283	7511	7797
Liczba ludności w wieku 60-64	1484	1587	1747	1933	2121	2327	2472
65-69	1542	1504	1454	1413	1379	1356	1460
70-74	1394	1388	1378	1376	1371	1357	1328
75-79	1109	1137	1160	1157	1155	1146	1147
80 lat i więcej	1031	1088	1140	1200	1257	1327	1390
Ludność w wieku 60+ w odsetkach	17,19	17,58	18,05	18,56	19,08	19,66	20,23
Ludność w wieku 65 i więcej w odsetkach	13,3	13,4	13,5	13,5	13,5	13,6	13,8

Źródło: opracowanie własne, na podstawie Roczników Demograficznych GUS 2007-2012.

Rys. 1. Prognoza ludności w wieku poprodukcyjnym (w %)

Źródło: opracowanie własne, na podstawie: [Prognoza... 2009, s. 204].

4. Kondycja finansowa gospodarstw domowych 60+

Konsument w starszym wieku staje się podmiotem rynkowym o coraz większym znaczeniu. Analizując grupę starszych konsumentów pod kątem kondycji finansowej, można zauważyć jej zróżnicowanie i wskazać czynniki ją determinujące, do których należą [Świtała 2007, s. 245]:

- czynniki demograficzne, np. struktura wieku i płci, wielkość gospodarstwa domowego, miejsce zamieszkania;
- aktywność rynkowa, np. rodzaj kupowanych usług, miejsce zakupu, wielkość środków pieniężnych przeznaczonych na inwestycje i spłatę zadłużenia;
- czynniki społeczno-ekonomiczne, np. poziom dochodu, wydatków, rodzaj wykształcenia, wykonywany zawód, status społeczny.

W tym opracowaniu autorka ograniczy się jedynie do poziomu dochodów i wydatków miesięcznych oraz poziomu ubóstwa. Kondycja finansowa seniorów jest zróżnicowana, ponieważ część z nich dysponuje nadwyżką środków pieniężnych, które mogą być inwestowane w różnego rodzaju aktywa finansowe, a części z nich grozi ubóstwo czy wykluczenie finansowe. Część osób starszych ma relatywnie dobrą sytuację materialną, w porównaniu z bezrobotnymi, rencistami czy rodzinami wielodzietnymi [Kubicki 2011, s. 8] (zob. tab. 2). Sytuacja finansowa osób starych zależy od świadczeń emerytalnych, które są niższe niż wynagrodzenia za pracę. W roku 2011 przeciętna miesięczna emerytura brutto wypłacana przez ZUS wynosiła 1783,06 zł [Emerytury... 2011, s. 66], co stanowiło 44% przeciętnego wynagrodzenia brutto w sektorze przedsiębiorstw w grudniu 2011 r. Jednak badania dochodów gospodarstw domowych dowodzą, że dochód rozporządzalny przypadający na osobę wśród emerytów był wyższy niż przeciętny, wyższy niż dochody gospo-

Tabela 2. Przeciętny poziom dochodów, wydatków i oszczędności w gospodarstwach domowych w latach 2009-2011, według statusu społeczno-zawodowego

Wyszczególnienie	Ogólnie	Pracowników	Rolników	Pracujących na własny rachunek	Emerytów (E) i rencistów (R)		
					Razem	E	R
Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny w gospodarstwach domowych							
Na gospodarstwo domowe (w zł)							
2009	3132,91	3774,93	3808,88	4718,25	2104,09	2238,87	1604,02
2010	3375,33	4006,43	4443,02	4982,18	2222,68	2356,29	1704,11
2011	3471,6	4157,13	4178,28	5057,57	2328,8	2476,95	1756,08
Na osobę w gospodarstwie domowym (w zł)							
2009	1114,49	1123,3	884,01	1396,47	1116,3	1180,65	870,55
2010	1192,82	1199,22	1024,53	1468,38	1180,82	1244,77	925,63
2011	1226,95	1243,84	983,88	1497,43	1233,08	1297,96	968,98
Przeciętne miesięczne wydatki w gospodarstwach domowych							
Na gospodarstwo domowe (w zł)							
2009	2706,47	3164,07	3067,77	4081,74	1995,51	1983,27	1546,36
2010	2805,48	3270,87	3283,92	4095	1960,36	2054,65	1594,39
2011	2872,24	3362,42	3126,68	4125,66	2039,94	2146,71	1627,19
Na osobę w gospodarstwie domowym (w zł)							
2009	956,68	941,53	712	1208,08	1002,98	1045,56	839,26
2010	991,44	979,05	757,25	1206,91	1041,46	1085,42	866,03
2011	1015,12	1006,05	736,25	1221,52	1080,14	1124,91	897,86
Przeciętne miesięczne oszczędności w gospodarstwach domowych							
Na gospodarstwo domowe (w zł)							
2009	426,44	610,86	741,11	636,51	108,58	255,6	57,66
2010	569,85	735,56	1159,1	887,18	262,32	301,64	109,72
2011	599,36	794,71	1051,6	931,91	288,86	330,24	128,89
Na osobę w gospodarstwie domowym (w zł)							
2009	157,81	181,77	172,01	188,39	113,32	135,09	31,29
2010	201,38	220,17	267,28	261,47	139,36	159,35	59,6
2011	211,83	237,79	247,63	275,91	152,94	173,05	71,12
Udział oszczędności w dochodzie (w %)							
Na gospodarstwo domowe							
2009	13,61	16,18	19,46	13,49	5,16	11,42	3,59
2010	16,88	18,36	26,09	17,81	11,80	12,80	6,44
2011	17,26	19,12	25,17	18,43	12,40	13,33	7,34
Na osobę w gospodarstwie domowym							
2009	14,16	16,18	19,46	13,49	10,15	11,44	3,59
2010	16,88	18,36	26,09	17,81	11,80	12,80	6,44
2011	17,26	19,12	25,17	18,43	12,40	13,33	7,34

Źródło: opracowanie własne, na podstawie *Roczników Statystycznych* 2011 i 2012.

darstw domowych rencistów, rolników i pracowników. Relatywnie wysoki poziom dochodów gospodarstw emerytów *per capita* był uzasadniony małym rozmiarem tych gospodarstw (zazwyczaj są one dwuosobowe) w porównaniu z pozostałymi, wieloosobowymi gospodarstwami, co wpływa na to, że ogólny dochód przypadający na gospodarstwo dzielony jest na większą liczbę osób. Pokolenie osób w wieku poprodukcyjnym może ponosić niższe wydatki z powodu: nieutrzymywania potomstwa (dzieci są niezależne finansowo); posiadania na własność domu czy mieszkania, wyposażonego w odpowiednie sprzęty, co oznacza brak zobowiązań kredytowych typu hipoteka; nieponoszenia wydatków związanych z wykonywaniem pracy zawodowej, jak dojazdy czy kształcanie. Jednak starość wiąże się z problemami zdrowotnymi i brakiem samodzielności, co powoduje wydatki na usługi zdrowotne i opiekuńcze [Jurek 2012, s. 158]. O kondycji ekonomicznej decydują także posiadane zasoby materialne. Jak podaje Ł. Jurek [2012, s. 158], w dojrzałych gospodarkach rynkowych starsze osoby stanowią zazwyczaj najbardziej zamożną grupę społeczną, która zgromadziła m.in. nieruchomości (które mogą być przedmiotem odwróconej hipoteki), ruchomości, dzieła sztuki, papiery wartościowe.

Prowadząc badania terenowe, P. Kubicki odnotował, że w gospodarstwach osób bezrobotnych emeryt jest często jedyną osobą ze stałym źródłem dochodu, która staje się głównym biorcą kredytów, spłacającą za pomocą emerytur zakup przez bliskich telewizora czy komputera. W takiej sytuacji może się pojawić ryzyko niespłacenia kredytu zajęcia komorniczego i ubóstwa osoby starszej [Kubicki 2011, s. 8]. Analiza wskaźników ubóstwa w Polsce na podstawie badania budżetów gospodarstw domowych dowodzi, że konsumenci w wieku 60+ nie stanowią najbardziej ubogiej części społeczeństwa (zob. tab. 3). Gospodarstwo domowe zostaje uznane za ubogie czy zagrożone ubóstwem, jeżeli poziom jego wydatków jest niższy niż wartość przyjęta za granicę ubóstwa [Ubóstwo... 2011]. Oceniając poziom ubóstwa w ujęciu absolutnym, bierze się pod uwagę te osoby, które nie mają możliwości zaspokojenia potrzeb uznanych za podstawowe. Określając zasięg ubóstwa, GUS stosuje następujące granice: 50% średnich wydatków ogółu gospodarstw domowych jako relatywną granicę ubóstwa; kwotę, która zgodnie z ustawą o pomocy społecznej uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia z pomocy społecznej, tzw. ustawową granicę ubóstwa; poziom minimum egzystencji obliczany przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych jako granicę ubóstwa skrajnego – konsumpcja niższa od tego poziomu powoduje biologiczne wyniszczenie [Ubóstwo... 2012].

Wśród gospodarstw domowych emerytów zasięg ubóstwa ekonomicznego jest niższy niż wśród gospodarstw rencistów, utrzymujących się z niezarobkowych źródeł pracy, rolników czy pracowników. Jedynie w gospodarstwach domowych pracujących na własny rachunek poziom ubóstwa jest niższy. Najwyższy poziom ubóstwa występuje w gospodarstwach z dziećmi na utrzymaniu. W latach 2009-2011 poziom ubóstwa w gospodarstwach emerytów wzrósł do 4,6% (granica ubóstwa skrajnego), dysproporcje w wydatkach emerytów wobec wydatków ogółu gospodarstw zmalały do 12,6%, zmniejszyła się także część gospodarstw uprawniona do świadczenia z ty-

Tabela 3. Wskaźniki zagrożenia ubóstwem według wybranych cech społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych w latach 2009-2011 (% osób o wydatkach poniżej granicy ubóstwa)

Wyszczególnienie	Skrajnego, minimum egzystencji			Relatywnej			Ustawowej		
	2009	2010	2011	2009	2010	2011	2009	2010	2011
Ogółem	5,7	5,7	6,7	17,3	17,1	16,7	8,3	7,3	6,5
Grupy społeczno-ekonomiczne gospodarstw domowych									
Pracowników	5,2	5,1	5,7	16,5	16,3	15,3	7,9	6,9	5,8
Rolników	9,3	8,9	13,1	28,5	25,9	28,7	14,2	12,1	13,4
Pracujących na własny rachunek	1,8	2,2	3,4	8,2	9,3	9,9	3,5	3,3	3,4
Emerytów	3,8	3,9	4,6	13,0	13,3	12,6	4,9	4,1	3,7
Rencistów	11,2	9,6	13,0	27,7	25,4	26,4	14,1	10,1	10,7
Utrzymujących się z niezarobkowych źródeł	19,0	22,4	21,9	39,3	41,9	41,0	23,8	27,0	23,2
Typy gospodarstwa domowego									
1-osobowe	2,1	2,0	2,4	7,2	6,7	6,3	2,9	2,4	2,1
Małżeństwa bez dzieci na utrzymaniu	1,5	1,6	1,7	6,0	6,1	5,5	1,0	1,0	0,8
Z 1 dzieckiem	2,0	1,9	2,3	7,3	7,4	6,7	2,5	1,9	1,6
Z 2 dzieci	4,2	3,7	4,8	14,7	14,7	13,8	6,5	5,4	4,7
Z 3 dzieci	9,3	9,8	10,4	27,9	27,5	25,8	14,9	14,1	12,2
Z 4 i więcej dzieci na utrzymaniu	21,3	24,0	24,0	49,2	43,7	47,2	35,8	34,3	29,6
Matka lub ojciec z dziećmi na utrzymaniu	6,4	7,8	18,4	16,0	18,4	19,2	8,9	10,5	6,9

Źródło: [Ubóstwo... 2011, Ubóstwo... 2012].

tułu pomocy społecznej. Informacje takie nie pozwalają jednak stwierdzić, że kondycja gospodarstw domowych emerytów jest jednoznacznie dobra. Ocena sytuacji życiowej osób starszych jest w dużym stopniu uzależniona od przyjętej perspektywy. Jeśli ograniczymy się wyłącznie do ubóstwa mierzonego za pomocą wysokości uzyskiwanych dochodów, skala tego zjawiska wśród osób starszych jest relatywnie niewielka. Oznacza to jednak, że względnie pomyślna sytuacja w gospodarstwach domowych emerytów jest lepsza niż innych rodzajów gospodarstw.

5. Podsumowanie

Zrealizowano postawiony we wstępie cel, którym było przedstawienie potencjału sektora osób starszych 60+ w Polsce (ilustrowanego sytuacją ich gospodarstw domowych). Zweryfikowano pozytywnie założenie badawcze. Ustalano, że rola tego

sektora stopniowo zwiększa się ze względów demograficznych. Oceniono kondycję tego sektora przez określenie ich dochodów i wydatków. Przedstawione informacje pozwalają wnioskować, że grupa gospodarstw domowych emerytów w Polsce – ze względu na kondycję finansową, ocenianą tu na podstawie uzyskiwanych dochodów, wydatków i poziomu ubóstwa – może stanowić atrakcyjny segment klientów dla pośredników usług finansowych. W tej sytuacji wskazane wydaje się podjęcie działań związanych z budową oferty usług finansowych skierowanych do seniorów i dostosowanych do ich specyfiki, uwzględniającej zarówno potrzebę zagospodarowania nadwyżki środków pieniężnych, jak i potrzebę ich pozyskania. Przed instytucjami finansowymi pojawia się zatem wyzwanie, jak przełamać dotychczasowy brak zainteresowania tym segmentem nabywców oraz odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób efektywnie wykorzystać ten potencjał, oferując produkty satysfakcjonujące i spełniające aspiracje konsumenckie.

Literatura

- Biuletyn Informacyjny*, „Metodyka NBP” 2012, nr 11.
- Bogacka-Kisiel E. (red.), *Finanse osobiste. Zachowania – produkty – strategie*, PWN, Warszawa 2012.
- Budżety Gospodarstw Domowych w 2009-2011 r.*, GUS, Warszawa 2010-2012.
- Bywałec C., *Ekonomika i finanse gospodarstw domowych*, PWN, Warszawa 2009.
- Dubisz S. (red.), *Uniwersalny słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa 2008.
- Emerytury i renty w 2011 r.*, GUS, Warszawa 2012.
- Flejterski S., *Metodologia finansów. Podręcznik akademicki*, PWN, Warszawa 2007.
- Holzer J., *Demografia*, PWE, Warszawa 2003.
- Jurek Ł., *Ekonomia starzejącego się społeczeństwa*, Difin, Warszawa 2012.
- Kubicki P., *Ubóstwo i wykluczenie społeczne osób starszych Zakład Gerontologii Społecznej IPiSS*, Ekspertyza w ramach projektu „EAPN Polska – razem na rzecz Europy Socjalnej”, Instytut Gospodarstwa Społecznego SGH, Warszawa 2011.
- Łętowska E., *Europejskie prawo umów konsumenckich*, C.H. Beck, Warszawa 2004.
- Prognoza ludności na lata 2008-2035*, GUS, Warszawa 2009.
- Regulamin Bankowego Arbitrażu Konsumenckiego*, 2006.
- Rocznik Statystycznego 2011 i 2012*, GUS, Warszawa 2011-2012.
- Rocznik Demograficzny 2007-2012*, GUS, Warszawa 2008-2013.
- Rytelewska G. (red.), *Bankowość detaliczna. Potrzeby, szanse i zagrożenia*, PWE, Warszawa 2005.
- Szukalski P., *Trzy kolory: Srebrny. Co to takiego silver economy?*, „Polityka Społeczna” 2012, nr 5-6.
- Stankiewicz W., *Historia myśli ekonomicznej*, PWE, Warszawa 2007.
- Światała M., *Ochrona interesów konsumentów w starszym wieku (w świetle badań opinii)*, [w:] *Ochrona interesów konsumentów w Polsce w aspekcie integracji europejskiej*, red. E. Kieźel, Difin, Warszawa 2007.
- Ubóstwo w Polsce w 2010*, GUS, Warszawa 2011.
- Ubóstwo w Polsce w 2011*, GUS, Warszawa 2012.
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, DzU 1964, nr 16, poz. 93.
- Ustawa z dnia 11 maja 2012 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz niektórych innych ustaw, DzU 2012, poz. 637.

THE CONDITION OF HOUSEHOLDS AND CONSUMERS (60+) AND MARKET FACTORS OF THEIR BEHAVIOUR

Summary: Demographic forecasts predict the growth in the number of elderly people in society. It is definitely worth getting interested in the specificity and meaning of this sector. Silver economy is a section of economy engaged in satisfying needs connected with population ageing. In this economy there should also be financial products and services dedicated to that group. In order to justify the creation of such an offer it is required to present the potential of elderly people. The aim of this paper is to present the condition of the elderly aged (60 +) by presenting income, expenditure, savings and household poverty of the retired people.

Keywords: condition of households, consumer 60+.